

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 658.5

Руцишин Марія Олегівна

здобувач ступеня доктора філософії

Львівського національного університету імені Івана Франка

Rushchyshyn Mariia

PhD Candidate of the

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: 0000-0002-8775-1397

**ОПТИМІЗАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ
РЕСУРСІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СКЛАДОВОЇ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
OPTIMIZATION OF SOURCES OF FORMATION OF FINANCIAL
RESOURCES OF DOMESTIC ENTERPRISES AS A COMPONENT OF
ENSURING THEIR INNOVATIVE DEVELOPMENT**

Анотація. Привернуто увагу до проблем ідентифікації джерел, форм та способів залучення фінансових ресурсів у цілях здійснення інноваційної діяльності з урахуванням специфіки функціонування вітчизняних підприємств. Показано, що управління фінансовими ресурсами в сфері інноваційного розвитку суб'єктів господарювання потребує постійних новацій у відповідності до змін у видах інновацій, рівні інноваційно-технологічної активності суб'єкта бізнесу, ситуації на ринку інновацій і т. п. Метою дослідження визначено виявлення та оптимізацію джерел формування фінансових ресурсів вітчизняних підприємств для реалізації проектів їх інноваційного розвитку. Показано, що сучасні реалії функціонування вітчизняних підприємств, у т. ч. через повномасштабну війну і її критично негативні суспільно-економічні наслідки, значно

ускладнюють інноваційний шлях розвитку українського бізнесу. Проблемою також є відсутність повноцінного фінансування інноваційної діяльності вітчизняного бізнесу. Визначено найбільш раціональні джерела формування фінансових ресурсів, необхідних для ведення інноваційної діяльності й упровадження інновацій, причому у відповідності до таких видів інновацій, як (1) продуктові, (2) процесні, (3) маркетингові, (4) управлінські. Вказано на переваги та недоліки розробки й комерціалізації відповідних видів інновацій. Визначено чотири групи ((1) ресурси суб'єктів загальної фінансово-кредитної системи, (2) ресурси зовнішніх інвесторів та партнерів, (3) внутрішні наявні ресурси у суб'єктів господарювання, (4) ресурси, які можуть бути іммоболізованими в разі більш ефективного використання економічного потенціалу бізнесу) та відповідні джерела, а також розроблено модель формування фінансових ресурсів для забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних підприємств. Вказано на переваги й недоліки залучення фінансових ресурсів під інноваційні цілі з кожного зі джерел їх формування.

Ключові слова: інноваційний розвиток, фінансові ресурси, джерела формування, вітчизняні підприємства, система управління

Summary. Attention is drawn to the problems of identifying sources, forms and methods of attracting financial resources for the purpose of implementing innovative activities, taking into account the specifics of the functioning of domestic enterprises. It is shown that the management of financial resources in the field of innovative development of business entities requires constant innovations in accordance with changes in the types of innovations, the level of innovative and technological activity of the business entity, the situation on the innovation market, etc. The purpose of the research is to identify and optimize the sources of the formation of financial resources of domestic enterprises for the implementation of projects of their innovative development. It

is shown that the modern realities of the functioning of domestic enterprises, including due to a full-scale war and its critically negative socio-economic consequences, significantly complicate the innovative path of Ukrainian business development. The problem is also the lack of full financing of innovative activities of domestic business. The most rational sources of the formation of financial resources necessary for conducting innovative activities and implementing innovations have been identified, and in accordance with such types of innovations as (1) product, (2) process, (3) marketing, (4) managerial. The advantages and disadvantages of the development and commercialization of the relevant types of innovations are indicated. Four groups are defined ((1) resources of subjects of the general financial and credit system, (2) resources of external investors and partners, (3) internal available resources of the business entity, (4) resources that can be immobilized in case of more effective use of the economic potential of business) and relevant sources, as well as a model of the formation of financial resources has been developed to ensure the innovative development of domestic enterprises. The advantages and disadvantages of attracting financial resources for innovative goals from each of the sources of their formation are indicated.

Key words: *innovative development, financial resources, sources of formation, domestic enterprises, management system.*

Постановка проблеми. Загально відомо, що інноваційний шлях розвитку бізнесу не тільки перспективний, а часто безальтернативний, адже саме інновації дозволяють зміцнити конкурентні позиції в умовах високого рівня конкуренції на ринку збуту продукції (надання послуг). Інновації також дозволяють підвищити ефективність виробничих процесів, а це прямий шлях до зниження ресурсомісткості, а через це – собівартості продукції. Відповідно, виробник має змогу або перемагати в конкурентній боротьбі за рахунок нижчої ціни, або істотно наростити рентабельність

підприємства через більшу різницю між ціною та собівартістю. Однак, сучасні реалії функціонування вітчизняних підприємств, у т. ч. через повномасштабну війну і її критично негативні суспільно-економічні наслідки, значно ускладнюють інноваційний шлях розвитку українського бізнесу. Ускладнюються й питання фінансування інноваційної діяльності вітчизняного бізнесу. За такої ситуації актуалізується завдання обґрунтування раціональних джерел формування фінансових ресурсів, необхідних для ведення інноваційної діяльності й впровадження інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще з другої половини ХХ ст. разом із прискоренням науково-технічного прогресу, переходом до вищих технологічних укладів та впровадженням автоматизованих систем виробництва твердо укорінилося переконання про прямий зв'язок інновацій та зростання. Відтак, з тих пір багато наукових публікацій присвячено питанням управління інноваційним розвитком підприємств. З-поміж сучасних вітчизняних дослідників цих питань можна виокремити публікації таких науковців, як О. Дибя [1, с. 111-118], О. Малій [5, с. 71-74], В. Смесова, І. Іщенко [8, с. 76-82], Л. Чех, О. Корогодова [10] та ін.

Інновації тісно пов'язані з інвестиціями. Відтак, актуальними в плані джерел їх формування, методики оцінювання ефективності, організації інвестиційного процесу у проектах інноваційного розвитку підприємств тощо є результати досліджень таких авторів, як Р. Лупак, І. Польова [4, с. 88-92], В. Фоміних, Д. Безпалова, А. Довгопола [9, с. 61-64] та ін.

Значно ширшою є проблематика формування фінансових ресурсів для інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. Ці аспекти достатньо комплексно розкриті в працях М. Крупки, Н. Демчишак [2, с. 47-64], М. Руцишин [3, с. 85-94], Н. Рибалко [6, с. 27-29], І. Рудченко [7, с. 16-19].

Однак, проблема виявлення оптимальних джерел, форм та способів залучення фінансових ресурсів у цілях здійснення інноваційної діяльності

підприємств, по-перше, складна; по-друге, актуальна завжди; по-третє, потребує постійних новацій з її вирішення у відповідності до змін у видах інновацій, рівні інноваційно-технологічної активності суб'єкта бізнесу, ситуації на ринку інновацій і т. п.

Мета статті. Метою дослідження є виявлення та оптимізація джерел формування фінансових ресурсів вітчизняних підприємств для реалізації проектів їх інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Закономірно, що найбільш оптимальним варіантом фінансування інноваційної діяльності є власні кошти підприємств, а саме – накопичений прибуток, що може слугувати джерелом здійснення інвестицій в інноваційні проекти, та доходи від операційної діяльності, частина яких може скеровуватися на покриття поточних витрат, необхідних для обслуговування перебігу інноваційної діяльності (заробітна плата персоналу, задіяного в сфері інтелектуальної творчої діяльності, досліджень і розробок, експериментальної діяльності тощо; придбання потрібних розхідних матеріалів; амортизація основних засобів лабораторій, приміщень, дослідницького обладнання і устаткування; дослідження ринку та споживачів; оплата вартості оформлення та отримання ліцензій, патентів і свідоцтв і т. п.). Власні кошти більш оперативні в залученні та обслуговуванні, не потребують додаткових витрат, пов'язаних з відсотками за їх використання, на іпотеку чи страхування під час отримання кредиту.

Однак, нинішні реалії значно погіршили фінансово-економічний стан вітчизняного бізнесу. Далеко не всі підприємства мають можливості фінансувати власний інноваційний розвиток зі внутрішніх джерел і ця обставина вимагає диверсифікації джерел формування фінансових ресурсів бізнесу.

Погіршення можливостей фінансування інноваційної діяльності з внутрішніх джерел актуалізує питання залучення зовнішнього

фінансування, однак на вигідних умовах і за ситуації, коли вартість залучення і обслуговування кредитних (позикових) ресурсів не призведе до погіршення параметрів ефективності відповідних проектів.

Джерела формування зовнішніх фінансових ресурсів можна поділити на дві групи:

(1) суб'єкти, які мають інтерес в інноваційно-технологічній діяльності бізнесу та її результатах (партнери по бізнесу, виробники та/чи споживачі продукції промислового призначення, спеціалізовані (на інвестиційно-інноваційних проектах) інвестори, венчурні фонди, організації, які підтримують та фінансують високотехнологічні стартапи, співучасники кластерів, бізнес-асоціацій, міжнародні фонди технічної фінансової допомоги, держава та органи місцевого самоврядування, які орієнтовані на надання бюджетної та іншої підтримки суспільно значимим інноваційним проектам суб'єктів господарської діяльності);

(2) суб'єкти фінансово-кредитної системи країни, регіону, що надають фінансові послуги (банки, позабанківські кредитні структури, лізингові і факторингові компанії, суб'єкти ринку страхових послуг, інститути спільного фінансування, компанії з управління активами, інші суб'єкти, наділені правами надавати позики, фінансувати проекти, зокрема інноваційно-технологічного розвитку).

Перевагами другої групи джерел формування зовнішніх фінансових ресурсів для обслуговування інноваційних проектів є те, що надання фінансових послуг – це їх безпосередній продукт, який вони пропонують на ринку, відповідно, вони мають високий рівень зацікавлення у наданні в користування фінансового ресурсу. Однак, водночас і недоліком є висока вартість залучення (необхідність страхування ризиків, надання в іпотеку майна чи земельної ділянки або виведення частини фінансових активів у якості забезпечення кредиту, інші витрати, пов'язані з оформленням позик тощо).

Що стосується першої групи зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, то, як правило, залучення таких коштів обходиться дешевше (до прикладу, у випадку співінвестування зовнішній інвестор може розраховувати лише на участь у прибутках та ділить ризики проекту; у кейсі бюджетно-грантової підтримки кошти можуть виділятися на безповоротній основі та без відсотків на їх використання; за оперативного лізингу безпосереднє майно, яке надається в користування, і слугує об'єктом забезпечення). Проте, такий ресурс складніше відшукати і, відповідно, залучити, особливо під фінансування інноваційних проектів бізнесу, які, як відомо, більш ризикові у порівнянні з типовими інвестиціями у проекти, які вже засвідчили свою високу ефективність.

Своєю чергою, внутрішні джерела формування фінансового ресурсу також можна умовно розділити на дві групи:

(1) активи, сформовані у попередніх часових періодах (статутний, додатковий і резервний капітал, нерозподілений прибуток, дохід та прибуток від операційної діяльності, фінансових операцій, амортизаційні відрахування, іммобілізовані внутрішні фінансові ресурси, забезпечення поточних витрат і платежів);

(2) фінансові ресурси, отримані у підсумку більш інтенсивного використання економічного потенціалу бізнесу (приріст доходів та прибутку в підсумку нарощення обсягів виробництва та збуту продукції (надання послуг), зростання ділової активності (більш інтенсивне використання оборотного капіталу), зниження витратомісткості та підвищення рівня рентабельності, оптимізація витрат, підвищення фінансово-економічної ефективності використання ресурсів, диверсифікація бізнесу).

Кожна з них також наділена власними перевагами і недоліками. Зокрема, перевагами першої групи джерел є оперативність. Такі ресурси

можна використовувати безпосередньо вже, а частину з них – статутний та ін. капітал, наявний прибуток – практично без будь-яких додаткових витрат. Однак, використання коштів з цих джерел може послаблювати фінансово-економічну стійкість суб'єкта господарювання, обмежувати його у можливостях інвестувати капітал у інші, часто менш ризикові та більш стабільні проекти. Тоді як перевагами другої групи джерел є їх ув'язка зі зростанням ефективності бізнесу. Іншими словами, за такої ситуації бізнес, по суті, спершу заробляє (формує) потрібний ресурс, а надалі – інвестує його в інноваційно-технологічну модернізацію.

Беручи до уваги переваги й недоліки визначених джерел формування фінансового ресурсу інноваційного розвитку, менеджмент інноваційно активних підприємств має також ув'язувати ухвалення рішень з перевагами і можливостями кращого фінансування відповідних проектів у залежності від видів інновацій. Існують різні їх класифікації, однак згідно найбільш типової розглядають 4 групи інновацій: (1) продуктові (спрямовані на створення і виведення на ринок принципово нових товарів (продукції, послуг) чи їх значне (суттєве) поліпшення); (2) процесні (пов'язані зі створенням принципово нових (чи вдосконалених) техніки і технологій виробництва продукції (надання послуг)); (3) маркетингові (які стосуються нововведень у маркетинговій діяльності суб'єктів господарювання, зокрема в ціноутворенні, рекламі і стимулюванні збуту, позиціонуванні продукції на ринку); (4) організаційні (орієнтовані на суттєве вдосконалення управлінських процесів (внутрішніх бізнес-процесів та зовнішніх комунікацій і організації процесів збуту продукції)).

Кожен з цих видів інновацій має власну специфіку, а, відтак, різняться й обсяги потреби у фінансових ресурсах, необхідних для їх створення і комерціалізації. Так, найскладнішими, як правило, є продуктові та процесні інновації. Вони потребують значних фінансових, людських та часових витрат на їх створення, адже у їх випадку

інноваційний процес триваліший, він передбачає послідовне перетворення ідеї на товар, техніку чи технологію, що проходить етапи фундаментальних і прикладних досліджень, конструкторських розробок, виробничих перевірок, тестувань, маркетингу та безпосередньо доведення до виробництва. Здебільшого в ході таких інновацій створюються такі об'єкти інтелектуальної власності, як винаходи, корисні моделі та промислові зразки.

Своєю чергою, маркетингові та організаційні інновації більше пов'язані з інтелектуальною творчою діяльністю управлінського персоналу, не потребують певного обладнання чи устаткування на їх створення й тестування. Відтак, мають нижчу вартість або й узагалі (в разі їх створення керівництвом чи працівниками підприємства) обходяться суб'єкту господарювання умовно безкоштовно. Але, якщо для цього залучаються зовнішні фахівці (до прикладу, консалтингові структури для розробки нового концепту організаційної структури бізнесу чи маркетингу, реклами і просування продукції на нові ринки з новим брендингом), то це також можуть бути достатньо коштовні кампанії. Утім, вони рідко пов'язані з інвестиціями та можуть фінансуватися головно з внутрішніх джерел.

Узагальнюючи наведене, загальну модель формування фінансових ресурсів забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств можна сформулювати як на рис. 1. Таким чином, в сьогodнішніх реаліях високої вартості залучення зовнішніх фінансових ресурсів та сфокусованості внутрішнього капіталу в більшій мірі на обслуговуванні операційної фінансово-господарської діяльності створення і комерціалізацію продуктових та процесних інновацій більш доречно фінансувати за рахунок ресурсів загальної фінансово-кредитної системи, а також ресурсів зовнішніх інвесторів і партнерів по бізнесу.

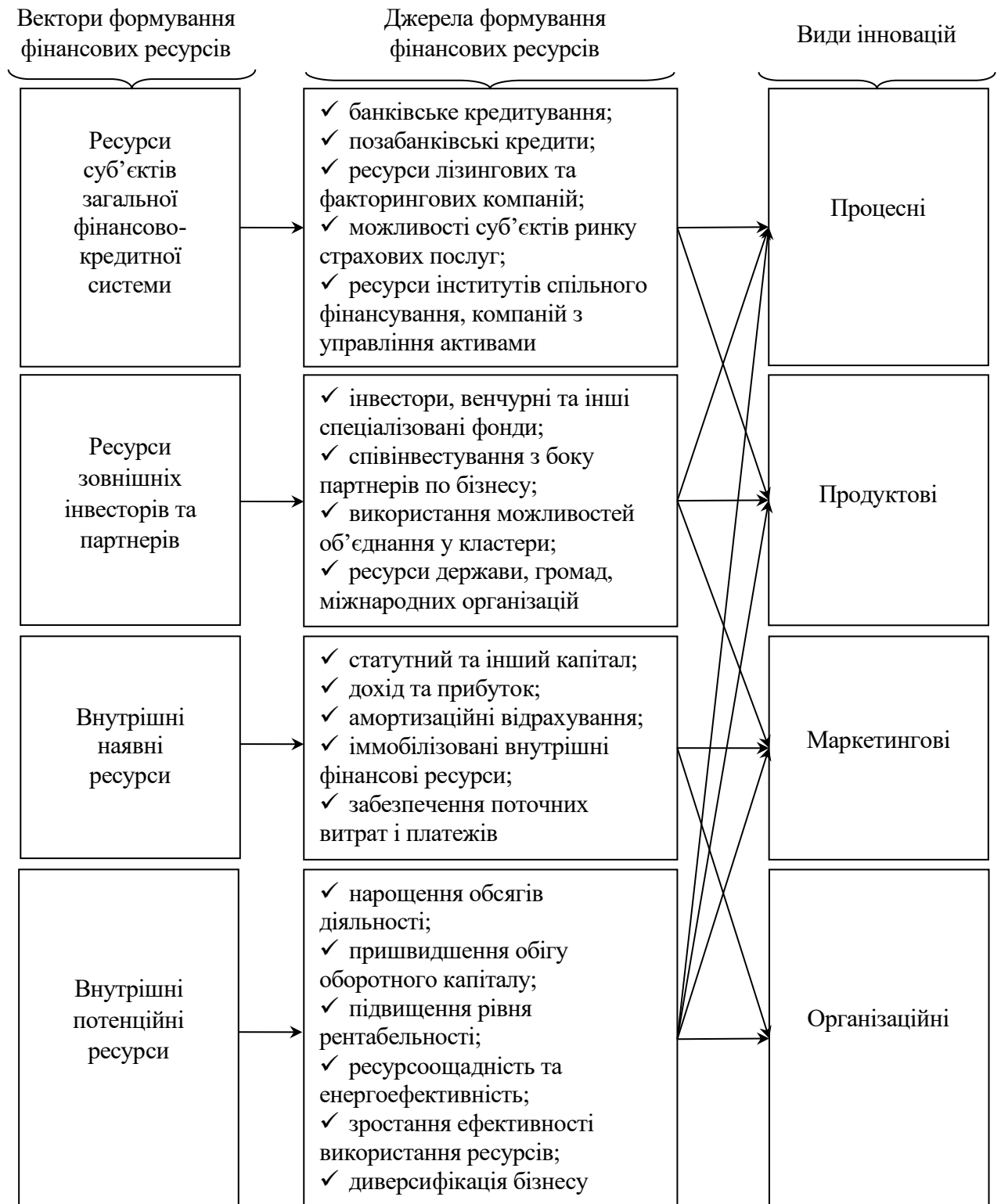

Рис. 1. Модель формування фінансових ресурсів для забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних підприємств

Джерело: авторська розробка

Залучення партнерів по бізнесу, особливо якщо це учасники

вертикальної чи горизонтальної інтеграції або локальних інтегрованих структур (кластерів), також доцільно використовувати в цілях спільних напрацювань у сфері маркетингових та організаційних інновацій. За такого підходу, фактично, відбувається спільна участь у створенні бізнес-ідей, а надалі їх впровадженні в господарській практиці, причому з досягненням спільної мети та бізнес-інтересів. Відповідно, це не лише дешевше фінансово, але й потрібне кожному з учасників.

Щодо наявних внутрішніх фінансових ресурсів, то вони більше потрібні для фінансування поточної виробничої і фінансово-господарської діяльності. Відтак, в разі дійсно вільних коштів, частину з них можна зорієнтувати на фінансування маркетингових чи організаційних інновацій.

Утім значно перспективніше використовувати в таких цілях внутрішні потенційні ресурси, які будуть акумульовані у підсумку підвищення ефективності виробництва, а також функціонування бізнес-структури на загал. При тому, за наявності цього джерела фінансування інноваційно-технологічної діяльності ще перспективніше формувати фінансовий ресурс і продуктових, і процесних інновацій. Це дозволить уникнути залучення більш дорогих зовнішніх фінансових активів і ресурсів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Інноваційна активність вітчизняних підприємств не висока, що негативно і не сприяє зміцненню конкурентоспроможності їх товарів (продукції, послуг) не тільки на зовнішньому, але й на внутрішньому ринках збуту. Зміна ситуації потребує активізації інноваційно-технологічної діяльності вітчизняних підприємств. Однак, це завдання істотно ускладнилося в теперішніх реаліях, особливо через проблеми формування фінансових ресурсів, необхідних для повноцінної розробки та впровадження інновацій. Відтак, встановлено з яких джерел менеджменту бізнесу краще залучати фінансовий ресурс під ті, чи інші види інновацій.

При тому, спектр відповідних джерел достатньо розлогий. По-перше, це ресурси суб'єктів загальної фінансово-кредитної системи (банківське кредитування; позабанківські кредити; ресурси лізингових та факторингових компаній; можливості суб'єктів ринку страхових послуг; ресурси інститутів спільного фінансування, компаній з управління активами); по-друге, – ресурси зовнішніх інвесторів та партнерів (інвестори, венчурні та інші спеціалізовані фонди; співінвестування з боку партнерів по бізнесу; використання можливостей об'єднання у кластери; ресурси держави, громад, міжнародних організацій); по-третє, – внутрішні наявні ресурси (статутний та інший капітал; дохід та прибуток; амортизаційні відрахування; іммобілізовані внутрішні фінансові ресурси; забезпечення поточних витрат і платежів); по-четверте, – ресурси, які можуть бути іммобілізованими в разі більш ефективного використання економічного потенціалу бізнесу (наращення обсягів діяльності; пришвидшення обігу оборотного капіталу; підвищення рівня рентабельності; ресурсоощадність та енергоефективність; зростання ефективності використання ресурсів; диверсифікація бізнесу).

Подальші наукові дослідження у визначеному напрямі мають стосуватися моделювання оптимальності обсягів фінансових ресурсів на впровадження інноваційно-технологічних проєктів.

Література

1. Диба О. М. Інноваційний розвиток підприємств в умовах глобалізації. Стратегія економічного розвитку України. 2018. № 42. С. 111–118.
2. Крупка М. І., Демчишак Н. Б. Сучасна парадигма фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні. Фінанси України. 2017. № 11. С. 47-64.
3. Крупка М. І., Руцишин М. О. Фінансовий механізм державно-

- приватного партнерства в забезпеченні інноваційного розвитку підприємств України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2022. № 26 (54). С. 85–94.
4. Лупак Р. Л., Польова І. М., Васильців В. Г. Управління покращенням інвестиційного забезпечення підприємств. Бізнес Інформ. 2015. Вип. 12. С. 88-92.
 5. Малій О. Г. Фінансові ресурси підприємств та джерела їх формування: теоретичні аспекти. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2016. № 2. С. 71–74.
 6. Рибалко Н. О. Фінансові ресурси – основа діяльності підприємств. Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 3 (94). С. 27–29.
 7. Рудченко І. В. Удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємства. Сучасні питання економіки і права. 2011. Вип. 1. С. 16–19.
 8. Смесова В. Л., Іщенко І. О. Інновації як основа підвищення якості продукції та забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2020. Вип. 43. С. 76–82.
 9. Фоміних В. І., Безпалова Д. І., Довгопола А. Д. Аспекти формування та використання фінансових ресурсів підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. 2017. № 2(2). С. 61–64.
 10. Чех Л. М., Корогодова О. О. Інноваційний розвиток економіки України в умовах Індустрії 4.0. Актуальні проблеми економіки та управління. 2020. № 14. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/205849> (дата звернення: 06.07.2023)

References

1. Dyba O. Innovative development under globalization conditions. *Strategiya ekonomichnogo rozvytku Ukrainy*. 2018. № 42. P. 111–118.
2. Krupka M. I., Demchyshak, N. B. Modern paradigm of financial regulation of innovative activity in Ukraine. *Finansy Ukrainy*. 2017. № 11. P. 47-64.
3. Krupka M. I., Rushchyshyn M. O. Financial mechanism of public-private partnership in ensuring innovative development of enterprises of Ukraine. *Naukovi zapysky Natcionalnogo Universytetu «Ostrozka Akademiya». Seriya ekonomichna*. 2022. № 26 (54). P. 85–94.
4. Lupak R. L., Poliova I. M., Vasylytsiv V. G. Management of the improvement of investment provision of enterprises. *Biznes Inform*. 2015. № 12. P. 88-92.
5. Malij O. Gh. Financial resources of enterprises and sources of their formation: theoretical aspects. *Aktualni problemy innovatciynoyi ekonomiky*. 2016. № 2, P. 71–74.
6. Rybalko N. O. Financial resources are the basis of enterprise activity. *Formuvannia rynkovyh vidnosyn v Ukraini*. 2009. № 3(94). P. 27–29.
7. Rudchenko I. V. Improving the mechanism of financial resources management of the enterprise. *Suchasni pytannia ekonomiky i prava*. 2011. № 1. P. 16–19.
8. Smiesova V. L., Ishchenko I.O. Innovation as the basis of increasing product quality and ensuring competitiveness of the enterprise. *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnogo Humanitarnogo Universytety. Seriya: Ekonomika ta menedgement*. 2020. № 43. P. 76–82.
9. Fominykh V. I., Bezpalova D. I., Dovghopola A. D. Aspects of formation and use of financial resources of the enterprise. *Naukovyi Visnyk Khersonskogo Derzhavnogo Universytetu. Ekonomichni naukovi seriyi*. 2017. № 27(2). P. 61–64.

10. Chekh L. M., Korohodova O. O. Innovative development of ukrainian economy in Industry 4.0. Aktualni Problemy Ekonomiky ta Menedzementu. 2020. № 14. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/205849> (access date: 06.07.2023)